

تألیف : قاضی کمال الدین میر حسین
بن معین الدین میبیدی یزدی | مقدمه و
تصحیح : حسن رحمانی و سید ابراهیم
اشک شیرین | ناشر: دفتر نشر میراث
مکتوب، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۹، قطع
وزیری، جلد گالینگور با روکش | قیمت:
۴۰۰۰ تومان، پنجاه و دو ۱۶+ ۹۴۰+ ص.

قاضی کمال الدین میر حسین ابن معین الدین
علی میبیدی یزدی از حکما و فضیله‌ی قرن نهم و دهم
هجری است. پدرش معین الدین، معروف به معلم
یزدی، متوفی به سال ۷۸۹ هـ - از جمله شاگردان
متکلم معروف قاضی عبدالدین ایچی، دانشمندی
فاضل و از رجال بانفوذ دربار دوتن از سلاطین آل مظفر،
یعنی امیر مبارز الدین و شاه شجاع بود. کتاب
«مواهب الهی در تاریخ آل مظفر» که به تری مصنوع و
منشیانه نگارش یافته، از جمله آثار اوست و ترجمه فارسی
رشفانصایح الایمانیه فی کشف الفضایح الیونانیة، نوشته
شیخ شهاب الدین سهروردی صوفی.

میبیدی در آغاز جوانی برای تحصیل به شیراز
رفت و نزد استادانی چون حکیم متاله

ملاجلال الدین دوانی کسب علم کرد و به درجات
عالی دانش و فضل نائل شد. در جامع مفیدی
آمده است: «مکشوف رأی حقیقت پیرای ارباب
دانش و بینش آنکه از اسناد معتبره به نظر ذره
بی مقدار در آمده که در آن ایام که قاضی کمال الدین
میر حسین در مسند قضای خطه یزد متمکن بوده،
لقاب آن جناب را بدین عبارات در اسانید مرقوم
می نموده اند: عالی حضرت شریعت شعار، حقیقت
و ثار، مخدوم علی الاطلاق، قاضی القضاة فی
الافاق، اعلم العلماء المتقدمین، افضل الفقهاء
المتأخرین، جامع المعقول و المنقول، حاوی الفروع
الاصول، کشاف المشکلات العقلية، حلال
المعضلات النقلية، صاحب النفس القدسیه و
الکمالات الأنسیه، المؤید من عندالله، مالک
الکونین، خواجه کمال الشریعة و الحقیقة و الطریقه
و التقوی و الدین، امیر حسین قاضی، نافذ الحکم،
خلد الله تعالی ظلال معدلته و اقباله بین الأنام»
به قول صاحب حبیب السیر میبیدی «در سلک
افاضل علمای عراقی بل اعظم دانشمندان آفاق
انتظام داشت و... علم دیانت و امانت می افراشت»

قاضی خود در یکی از منشآت به بیان شمه‌ای
از فضل و دانش خویش می پردازد و
می گوید: «هیچ علم از علوم عقلی و نقلی نیست
که کتب مشکل آن بی مطالعه نتوانم گفت، و
هیچ جوهر از جوهر دانش نیست که کنه آن را به
الماس تفکر نمی توانم سفت، چون دل متوجه به
مطلعی عالی است و دماغ از سودای غیر آن
خالی است، هرگز تفاخر به آن علوم ندارم و خود
را در سلک جاهدان می شمارم.» در نامه‌ای دیگر
گوید: «چهل سال از عمر این فقیر گذشته و سی
و دو به افاده و استفاده مصروف گشته»

میبیدی در سخن منظوم نیز دستی داشته
و به «منطقی» تخلص می کرده است. علاوه
بر آنچه در کتاب شرح دیوان از سروده‌های
خویش آورده، در خلال بعضی از منشآتش
نیز گاه اشعار او را می توان یافت. از آن جمله
است:

نامه‌ات بر چشمم گریان گر بمالم تر شود
گر نهم بر سینه می ترسم که خاکستر شود
هر نفس خواهیم که گردد آتش اهم فزون

«شرح دیوان منسوب

به امیر المؤمنین

علی ابن ابی طالب (علیه السلام)»

سید ابراهیم اشک شیرین

تا تورا احوال من هر روز روشن تر شود
رشته جانم گسست و قالبم از هم بریخت
نسخه را چون بگسلد شیرازه از هم برشود
سالها جان دادم و حال منت باور نشد
راضیم گر بعد مرگ من تورا باور شود
«منطقی» در بحر حیرت گم کند کشتی دل
گر نه هر سواهن پیکان او لنگر شود

از قاضی میبیدی، فیلسوف و حکیم عارف مشرب، آثار متعددی باقی مانده است؛ از جمله شرح «هدایه در حکمت». قاضی این کتاب را در عنقوان جوانی تألیف کرده، اما معذالک از بدو تألیف طرف توجه فضلا و طلاب قرار گرفته و جزء کتب درسی درآمده، حواشی و تعالیق متعدد بر آن نوشته‌اند. در سال ۱۳۳۱ ق. در طهران چاپ سنگی شده؛ مرضی الرصی در شرح کافیة ابن حاجب در نحو، شرح شمیه در منطق؛ حاشیه شرح طوابع الانوار قاضی بیضاوی در علم کلام؛ حاشیه تحریر اقلیدس خواجه نصیرالدین طوسی در ریاضیات؛ رساله در فن معما؛ شرح آداب البحت شمس‌الدین سمرقندی؛ حاشیه شرح الملخص فی الهیئة قاضی زاده رومی؛ جام گیتی نما، که تحریری از فاتحه رابعه شرح دیوان است که چند بار به طور مستقل طبع شده؛ منشآت که به تازگی تصحیح و طبع شده؛ ... میبیدی پس از آنکه شش سال قاضی یزد بود، به روایتی در سال ۹۰۹ هجری به دست شاه اسماعیل صفوی به شهادت رسید، یا به قول صاحب جهانگشای خاقان «بیا سار سید». بنا بر قول نگارنده تذکره شعرای یزد، مدفن او در یزد، در مزار نزدیک حرم امامزاده جعفر قرار دارد.^۹ کتاب شرح دیوان منسوب به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)، که به تاریخ ۸۹۰ تألیف یافته، مشهورترین و مقبول‌ترین اثر اوست و اهل تحقیق بدان توجه و التفات خاص داشته‌اند، چنانکه در تذکره نصرآبادی آمده است: «یکی از فضلا که تألیفات متعدد دارد می‌گفت که کاش تمام تألیفات من از قاضی میرحسین بود و شرح دیوان او از من بود.»

کتاب مقدمه‌ای مفصل دارد که به «فواتح سبعه» معروف است و به نوعی خلاصه و فشرده است از فلسفه و علوم اسلامی. در اهمیت این فواتح هفتگانه کافی است بگوییم که غالباً به‌عنوان کتابی مستقل، مورد مطالعه و مراجعه اهل تحقیق بوده و به این جهت نسخ فراوانی از آن در کتابخانه‌ها یافت می‌شود. «فواتح سبعه» مشتمل است بر: «فاتحه اولی» در بیان راه راست که مسلوک اصفیاست؛ فاتحه ثانیه: در ذات خدا، تقدس و تعالی؛ فاتحه ثالثه: در اسما و صفات؛ فاتحه رابعه: در انسان کبیر؛ فاتحه خامسه: در

انسان صغیر که انسان العین انسان کبیرست؛ فاتحه سادسه: در نبوت و ولایت؛ فاتحه سابعه: در فضائل و احوال مرتضی بر وفق حدیث و قرآن قدیم.»

میبیدی در این مقدمه که به گفته خود وی، متضمن «مطالب بلند و مآرب ارجمند» است «که در اثنای شرح مفید است و اکثر آن مشتمل بر فایده جدید است» از یک سو به جمع بین معقول، یعنی فلسفه، علم کلام، حکمت اشراق و تصوف، می‌پردازد؛ زیرا وی همانگونه که در یکی دیگر از آثار خود به نام «جام گیتی نما» بیان داشته، «طریق اسلم آن است که طالب قرآن و حدیث را میزان سازد و عقاید خود را از آن تصحیح کند، و بعد از استحکام عقاید دینی، در کلمات متکلمین و حکما و صوفیه نظر کند، و از هر جا استفاده نماید، تا آن عقاید به مزید استحکام و رسوخ، موصوف گردد و به درجه یقین رسد.»^{۱۰}

در شرح ابیات، طریقه قاضی آن است که ابتدا معانی لغات و نکات صرفی و نحوی را بیان می‌کند و سپس به ترجمه فارسی ابیات می‌پردازد، و در پایان یک رباعی در مضمون بیت یا ابیات ترجمه کرده، می‌آورد. هرگاه نیز که اشعار اشاره به حادثه‌ای تاریخی دارد، حکایت آن را شرح می‌دهد. گذشته از اینها، شرح میبیدی از نکات و

قواید خواندنی دیگر خالی نیست.

این کتاب یکبار به‌طور مستقل در طهران، در سال ۱۲۸۵ ه. ق، دیگر بار در هامش شرح فارسی نهج البلاغه، نوشته محمدبن محمد لاهیجانی، مشهور به میزا محمد باقر نواب، به سال ۱۳۵۶ ه. ق، در قطع رحلی، در طهران و یکبار نیز بدون فواتح هفتگانه، به سال ۱۲۹۳ ه. ق در لکهنو، طبع سنگی شده است.

در طبع جدید، برای تصحیح متن از ۶ نسخه خطی قدیم و یک نسخه طبع سنگی استفاده شده و تمامی اختلاف نسخ در حاشیه صفحات ذکر گردیده است. اشعار متن با توجه به ترجمه آن و استفاده عموم، مشکول و عبارات عربی، اعراب‌گذاری شده است. در پایان برای سهولت مراجعه اهل تحقیق، فهرس گوناگونی ترتیب داده شده است.

یادداشتها

۱. جامع مفیدی: ۳۵۴.
۲. حبیب السیر: ۶۰۷.
۳. منشآت میبیدی: ۱۳۱.
۴. ایضاً: ۱۳۱.
۵. تذکره شعرای یزد: ۳۳.
۶. جام گیتی نما: دره تحقیقات اسلامی، ص ۱، ش ۱۱۲: ۱.

روشنکاه علوم انسانی و مطالعات شرق و دیوان
رتال جامع علوم انسانی
فوب
امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب
تألیف
قاضی‌کمال‌الدین میرحسین بن حسین میبیدی یزدی
(مکلفه ۹۰۹ ه. ق.)
مقدمه و شرح
حسن‌نعمانی و سیدابراهیم گلشن